

Троцца

Про книгу

«Троща» — роман про УПА, про перемогу людини над обставинами і над собою. Сам автор каже, що книга написана для того, аби показати світові, що українці не змирилися з режимом, і продовжують боротьбу, як і раніше.

Для головного героя, вояка УПА, війна вже минула, проте боротьба не забулася. Та раптом він бачить на цвинтарі недавню могилу свого бойового товариша, і спогади наринають на нього з новою силою. «Свої» і «чужі», дружба та розбрат, кохання і зрада, помилування й помста, свобода й неволя... Перед його очима знов розгортаються бої та тривають допити, постають обличчя різних людей, та ніяк не з'являється личина зрадника...

ВАСИЛЬ ЩЕРАСЬ ТРОЩА

Зраду можна зрозуміти,
але не можна виправдати

ВАСИЛЬ
ЩЕДРАЕ

ВАСИЛЬ
ЩЕДРА
ТРОЩА

Роман

ХАРКІВ КЛУБ
2017 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2017

ISBN 978-617-12-3941-8 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Дизайн обкладинки
CreaLab
Creative Laboratory

Шкляр В.

Ш66 Троща : роман / Василь Шкляр. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. — 417 с.

ISBN 978-617-12-3430-7

Для нього, відчайдушного вояка УПА, війна вже минула, проте боротьба триває у невгамовному серці. «Свої» і «чужі», дружба та розбрат, кохання і зрада, помилування й помста... Усе переплелося й відгукнулося болем, коли через багато років він натрапив на свіжу могилу давно загиблого побратима. Минуле накочується з новою силою, щоб він постав перед розгадкою таємниці, перш ніж розпочати нове життя. Доля всміхається йому очима коханої жінки, але не приносить душевного спокою. Він — воїн, і ця битва — на все життя...

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)

© Шкляр В. М., 2017

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2017

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2017

1

Блискавка з чистого неба мене б так не вразила, як та могила, що її я побачив одного похмурого дня на міському цвинтарі. Не знаю, що занесло мене знічев'я в те невеселе місце, мабуть, саме Провидіння, хоч, кажуть, є така прикмета в людині — іноді вона безпричинно заходить на цвинтар. Якийсь потаємний інстинкт чи що воно, Бог його знає, а от часом тягне тебе пройтися біля чужих могилок. Походиш, порозглядаєшся, а потім сядеш у тиші, подумаєш.

Хоч, сказати по правді, мене пригнічують тутешні міські кладовища, куди замість церковних дзвонів долинають дзвінки трамваїв. Тут навіть дерев'яного хреста не побачиш — натомість стоять бетонні, сірі, як хідники, надгробки з напівстертими написами, подекуди стримлять фарбовані бляшані обеліски з п'ятикутними зірками на маківках, а як десь і побачиш хреста, то хіба з металевих труб, і мені здається, що крізь ті труби вітер дістає аж до небіжчика. Я вже не кажу про забуті могили, зарослі бур'янами, захаращені злинялими штучними квітами та брухтом з'їдених іржею огорож.

Ні, не хотів би я тут лежати. Посидіти — інша річ.

Зручне місце я знайшов на ближній до в'їзної брами алеї, де й пам'ятники були добротніші — таки з каменю, не з бетону, і лави міцніші, не трухлі. Сів я на таку лавицю, ще не облущену від зеленої фарби, замислився, як і личить статечному чоловікові, а погляд мимоволі ковзнув по написах — у якому ж товаристві я оце примостився? Ну, компанія звична як для цього некрополя: скворцов-молодцов, лісіцин-куніцин... І раптом на чорному вітрилі габро я прочитав:

Тимчак Михайло Степанович
1924—1972

Мене обдало гарячим вітром. Що за чортівня? Точнісінько так звали мого друга, який загинув далеко від цього міста 1947-го. Кожен із нас, певна річ, може мати не одного повного тезку, але тут збігався ще й рік народження — 1924-й.

Я підійшов упритул до пам'ятника, де на чорному габро кріпився портрет небіжчика. У грудях мені замлоїло. Це був невиразний,

розмитий фотовідбиток на порцеляновому овалі, але я відразу впізнав Михайла. На знімку він був набагато старший, і, якби не напис, я б не звернув на нього уваги. Але тепер у мене не залишилося жодного сумніву: він.

Я сторожко роззирнувся. Здавалося, що за мною хтось стежить. Це не була параноя, після повернення з таборів я часто помічав за собою «хвостів», яких лагідно називав хлопцями в чорних плащах. Але цього разу я присоромив себе за надмірну обачність, хоч мою тривогу можна було зрозуміти. Важко передати, що коїлося в моїй душі. Я ще довго вдивлявся в той знімок, ніби хотів переконати себе, що це якась безглузда помилка, святотатська бутафорія, влаштована спеціально для мене.

На порцеляновому відбитку Михайло був у військовому френчі, на плечах — офіцерські погони, на грудях — пляма якогось ордену, чи то Червоної Зірки, чи, може, Бойового Червоного Прапора. Взагалі-то на пам'ятниках із габро портрети здебільш карбують, а тут ні.

Порцеляновий овал не дуже пасував до чорного каменю, і я здогадався, що його приладнали пізніше, коли пам'ятник уже стояв на могилі.

Пішов із життя мій... товариш, якщо виходити з дати смерті, два роки тому, тобто у сорокавосьмирічному віці. Господи, що це?

Кров шуміла у скронях. Не пам'ятаю вже, як я вийшов із того кладовища. Пригадую тільки, що мою увагу привернули айстри, які стояли на могилі у надщербленій скляній вазі. Квіти були ще свіжі.

Нас оточили близько восьмої ранку. Ще вчора провідник Корнило сказав, що ми тут, в очеретах, облаштувалися як на курорті, а наступного дня розпочалася облава. Так, ми згодні були, що у плавнях над Стрипою велося нам куди ліпше, ніж у криївках чи навіть у лісі, адже тут можна було не лише відігритись на сонечку, але й викупатися, коли душа забажає. Дзідзьо навіть ухитрявся посидіти з вудкою та потрусити верші. Тож попри те, що торік нас тут накрила була авіація (Чепігу вбило, трьох поранило відламками бомби), ми й цього року, щойно піднявся молодий очерет, уже в червні перебралися на «курорт». Зручнішого місця в нашому терені годі було шукати.

Якраз тут, над Стрипою, під нашим віданням був важливий пункт зв'язку, через який ось і тепер переходив далі на захід крайовий референт СБ¹ Корнило. Я знав, що він ішов по зв'язках не далеко й не близько, а саме в Бережанську округу. До нас провідник Корнило прибув лише з одним охоронцем Пластуном, і їх обох перевіз човном до нашого табору друг Стодоля, який відповідав за наш пункт зв'язку. Раніше Стодоля теж був референтом СБ, але якраз під час отого торішнього бомбування з літаків він дістав поранення і після того, як видужав, його настановили на зв'язок.

Провідникові Корнилу в нас відразу сподобалося.

— Еге, хлопці, — сказав він. — Та ви ж тут як на курорті!

Стодоля помітно напружився.

— На курорті чи ні, а відколи я тут, жоден щур не прошмигнув понад Стрипою, — не без гонору мовив він.

Стодоля наїжачився, бо вловив у словах провідника натяк на те, що ми тут відлежуємося. Він, як я зрозумів, давно готувався до цієї розмови.

— Та знаю, знаю, — сказав провідник Корнило. — Я кажу тільки про місце квартирування. Перша кляса!

Справді, щодо місця постою нам гріх було скаржитися. Перед очима тихо несла свої води Стрипа, яка тут розгалужувалася на два рукави, а довкола, куди не кинь оком, зеленіли зарості молодого очерету, стояли стіни старої сухої тростини, і, мабуть, тому це місце у ближніх селах називали троцею. Але нас найбільше тішили в тих очеретах

суцільні багна і трясовини, через які більшовики не сунули сюди носа, обминали трощу навіть тоді, коли товклися в сусідніх селах.

На правому березі лежало село Ішків із прилеглим до нього мішаним лісом, на лівому — Багатківці з хуторами, а туди далі вгору за течією гніздилося ще більше село Купчинці. Ось у цьому трикутнику й розкинулася наша троща на цілі гони.

Улітку вона таки скидалася на рай Божий, де цілий день замість ангелів співали пташки, крумкали дикі качки, плюскалась риба, кулики переривчастими голосочками хвалили своє болото: кі-кі, кав-кав, і тільки пізніми вечорами налітали рої ненажерливих комарів-кровопивць, яких у раю, мабуть, немає.

Проте до вечора ще тільки йшлося, і провідник Корнило, трохи розглянувшись по нашому табору, запитав:

— То що, з дороги можна скупатися?

— Треба, — відповів Стодоля і кивнув Сіркові, аби той приніс мило й рушник.

Теплий вітерець, який цілий день гнав річкою лагідну хвилю, якимось ураз принишк, і перед нами засвітилося тихе плесо. Аж тут при березі пролунав такий гучний сплеск, наче хто вдарив праником по воді. Там скинулася велика, вигнута колесом темно-зелена рибина.

— А то що за чудовисько? — вражено спитав провідник Корнило, дивлячись, як на воді розходяться широкі пружинисті кола.

— Шука гуляє, — сказав Стодоля.

— А я вже подумав, що крокодил. У такій шалині може завестися що завгодно.

Прикрий натяк знов забринів у словах есбіста, але, сказати по правді, він мені подобався. На його худій цибатій поставі форма совіцького офіцера без погонів сиділа як влита. До неї пасував акуратний німецький «емпій»², що звисав із плеча дулом долів. Дві гранати-репанки на паску свідчили про повне бойове поготівля. Віку він був за тридцятку, хоча з вигляду ми всі видавалися старшими — тривалі бої на два фронти, потім збройне підпілля, сидіння в криївках, відтак безвихідь становища, яке гнітило дедалі більше, — усе це накладало свою похмуру печать. Що не кажи, а йшов уже сорок сьомий рік, і коло фатально звужувалося.

Сірко приніс рушника й коричневий, ще не початий брусок мила, який, здається, теж зацікавив провідника. Він зважив його на долоні,

колупнув нігтем великого пальця, понюхав, наче хотів переконатися, що в його руці таки мило, а не брусок пресованого тротилу. Але я його розумів: для досвідченого есбіста іноді нікчемна дрібниця важить більше, ніж протокол допиту. Щось мені підказувало, що крайовий референт СБ, переходячи на Бережанщину, мав спеціальний інтерес і до нашого пункту зв'язку. Тому над Стрипою мав затриматися ще на два дні.

Тонкий, довгоногий, схожий на розважливого бусла, він відійшов купатися чимдалі від нас, видно, не хотів мочити підштаники. Лише охоронець Пластун рушив за ним услід, однак зупинився на березі. Лізти у воду вслід за командиром йому не годилося — кожному своя черга.

Разом із прийшлими тепер нас було тринадцятеро, і це той випадок, коли треба назвати всіх. Окрім провідника Корнила та Пластуна, з наших були Стодоля, Сірко, Голий, Місько, Шпак, Сокіл, Лоза, я, а також Гак, Сум і Дзідзьо. Ці троє останніх перед вечором відійшли на інше місце квартирування, бо провідник Корнило сказав, що нас зібралася завелика гурма. Оскільки Гак, Сум і Дзідзьо були з одного куща, то вони разом від'їхали човном на Ішків, де мали свою криївку, а я вже за вечерею раптом подумав, що крайовий провідник Безпеки, мабуть, забобонний. Він побоявся числа тринадцять, бо яка ж це гурма для троці? Де десятеро, там і троє не зайві, але тоді в нас вийшла б мовби тайна вечеря.

Ще дужче мене здивувало те, що есбіст тут якраз нехтував безпекою. Провідник такого рівня не мусив би відпускати нікого з місця своєї ночівлі. Ще було б зрозуміло, якби він вислав варту чи стежу, але отак просто — «завелика гурма», — це, як на мене, було легковажно.

Ми вечеряли біля куреня, вкритого очеретом, частували провідника «чим хата багата» (трохи вудженини, сало, яйця, зелена цибуля), і Стодоля навіть запропонував гостеві скуштувати бромбасу.

— Що то є? — спитав провідник Корнило.

— Настоянка така, — відповів Стодоля. — Зі смородини.

— Ні, — сказав він. — Я дотримуюся відомих вам правил³.

— А провідник Буревій вишнівки може собі дозволити.

— Не знаю. То його справа.

— Але ж і головний провід зняв із нас «сухе правило», — сказав Стодоля. — Ще років три тому.

— Були люті зими, — пояснив провідник Корнило. — Коли в морози перейдеш річку чи переспшиш на снігу, тоді спирт рятує. А більше ніяк. — Люті зими... — хмикнув Стодоля. — А нині скажені часи. Самі знаєте, як нам тепер.

— Як? — провідник Корнило щиглем розбив сире яйце, присипав зверху пучкою солі. — Ви ж казали, що все добре. Жоден щур не прошмигнув...

— Бо й ні. Ось і недавно порішили одного без суду і слідства.

— Розстріляли? — чомусь здивувався провідник Корнило.

— У нас що, зайві набойі? Каменяюку на шию — і в Стрипу. Щоб ні сліду, ні знаку. Так мене ще на вишколі вчили.

Стодоля значущо подивився гостеві в очі, як колишній есбіст есбістові.

— Без суду і слідства, кажете? — перепитав провідник Корнило, повільно пережовуючи вудженину разом із пир'ям молодой цибулі. — Ні, так не годиться. Коли спірвеш агента, треба переводити слідство й протоколювати.

— Допитати треба, — сказав Стодоля. — А псувати на них папір у мене немає часу. Мого тата застрілили, хату і всю господарку спалили без будь-якого слідства. Знаєте, хто застрілив мого тата?

— Чув.

— Сам секретар райкому партії Халявка.

— Чув, — повторив провідник Корнило. — Потім того Халявку навіть більшовики судили за таке самоправство.

— Судили? — знов хмикнув Стодоля. — Та вони його просто прибрали відси, щоб я не пімстив... Ну, ще будем видіти.

Десь на багнах озвалася найстарша жаба, а потім дружно заграла вся їхня оркестра. Жаби ще дужче за куликів хвалять своє болото.

— А ви кажете, правило, — зітхнув Стодоля. — Тут часом як не вип'єш, то серце лусне. Провідник Буревій теж мені докоряв. Навіть погрожував.

— Він казав і мені, — кивнув есбіст.

— Казав? Що саме?

— Що деякі зв'язківці на Стрипі розпустилися вкрай. Плямують Організацію⁴. Ходять по селах без всякої конспірації, пиячать.

— Ну, то перебільшення, — сказав Стодоля. — Зараз по селах не дуже походиш. Люди застрашені. Буває, кусника хліба не випросиш, не те що горівки. Часом і до хати не пустять.

Він сам собі усміхнувся, ніби щось пригадавши, і подивився на Сірка. — Розкажи, друже Сірку, як тебе пригріла вночі одна чемна ґаздинька. Наш друг, який перебрав собі псевдо від запорозького кошового, був, однак, більше схожий на розумного пса, ніж на славетного отамана. Він мав дуже розумні, сумирні руді очі, мовби позичені таки в сірка, і завжди дивився на тебе якось віддано і довірливо. Ось і тепер Сірко подивився на Стодолю своїми розумними очима щиро й довірливо, але з легким подивом. Мовляв, а хто ще цього не чув?

— Розкажи, розкажи, — підохотили його Місько і Шпак.

— Та то давно було, ще навесні, — огинався Сірко.

Лише помітивши, що провідник Корнило також дивиться на нього з цікавістю, Сірко погодився.

— Я ж кажу, діло було ще в березні, сніг лежав і мело так, як в оті дні, що їх березень позичив у лютого...

Хлопці змовницьки презирнулися. Сірко завжди починав оповідати свою притичину саме з тих днів, які начебто березень позичив у лютого.

— Цей-во, я ж кажу, — довірливо провадив далі наш друг Сірко. — Холод стояв псячий, а мене ніч застала біля одного села, коли йшов на зв'язок. Я змерз, як цуцик. Дай, думаю, попрошуся в якусь хату, переночую чи ні, а хоч сі зігрію троха, бо тут мені ропавка й цицьки дасть.

Місько зі Шпаком знов презирнулися, бо Сірко ту цицьку теж ніколи не минав, наче її мала дати перемерзлому партизанові не ропавка, а поштива вдова-ґаздинька.

— Підійшов я до їдної хати від поля, — розповідав Сірко, — і так, знаєте, тихонько постукав у вікно, ніби прийшов свій до свого.

— Свій до свого по своє, — весело докинув Сокіл.

— Не перебивай! — блимнув на нього рудими розумними очима Сірко, не задоволений тим, що Сокіл влазить у його приватну історію. — Цей-во, я ж кажу, тихонько постукав, чемно так, що до вікна й на правду підійшла ґаздинька. Хто там? — питає. Ну, я так і так, змерз кажу, як сірко, пустіть погрітися хоч під лаву. Ні, каже вона, йди собі далі з Богом, зараз вас багато тут таких вештається. — Сірко перевів подих, пояснив: — Тоді й справді чимало чужого люду напливло зі сходу. Там же голод почався, то вони сюди хто як міг. Хліба просили, милостиню, а були й такі, що обкрадали...

— Були, були! — підтакнули Місько і Шпак.

— Ну, я й кажу молодичці, що свій, мовляв, не бійтеся... Вона відійшла од вікна, чую, начебто в сіни рипнули двері, зараз відчинить, то і я мерщій до дверей. А клята газдинька, знаєте, що учверила?

Вилізла, капосна, із сіней по драбині на стрих⁵, захопила бляшану затулку від печі, макогона і ну вибивати марша. Видно, серед сусідів був такий умовлений знак, що, як прийдуть до когось злодії, то він мусить ось так тарабанити на склик. Бо не встиг я й оком кліпнути, як на подвір'я повалили розлючені господарі — з рогачами, косами, рискалями, а хто й з рушницею.

— Ого! — поспівчував Сіркові провідник Корнило. — Знайшли винного.

— Та вони забили б мене, як пса, — Сірко щиро подивився провідникові в очі. — Врятувало те, що побачили в мене «папашку»⁶. Враз усі зупинилися, скумекали, хто перед ними.

— І що?

— А що? Я розвернувся і мовчки потяг до лісу.

— Як? — здивувався Пластун. — І ніхто не покликав вас до хати зігрітися?

Сірко подивився на нього, як на дівка.

— А якби й покликав, то як я міг до нього піти? Мене виділо стільки людей.

— Воно так, — погодився Пластун. — Але ваша справа відмовитись, а їхня запросити. Хіба ні? Мова ж не про вас, а про тих газдів, що сі поскурвлювали.

Пластун надпив із горнятка молока, лишивши над верхньою губою білі «вуса». Йому не було ще й двадцяти.

— От видите, друже провідник, — мовив Стодоля. — А дехто каже, що мої люди ходять по селах без всякої конспірації, заглядають у чарку... Прикро мені це чути.

— Візьміть ті слова за попередження, — сказав Корнило. — У всьому треба знати міру.

Він випив ще одне яйце, покрутив у руках порожню шкаралупу, потім показав її Стодолі.

— Оце ваша мірка. Чи ви хочете бути схожим на шміраків⁷?

Стодоля знітився, опустив голову. Хвиля в'юнкого чорного чуба спала йому на чоло. Але він тут-таки стріпнув чуприною і сказав аж занадто гостро:

— Я на тих шміраків СРСР з високого дерева!

— Що-що? — не второпав есбіст, а потім йому дійшло і він засміявся м'яким примирливим сміхом. — Брутально, але дотепно.

Поки ми вечеряли, я помітив, що провідник кинув на мене кілька пильних позирків. Врешті таки спитав:

— Чи то не вас я колись бачив у сотні «Холодноярці» з куреня Бондаренка?

— Було, — сказав я. — У вас, друже провідник, чіпка пам'ять на обличчя.

Ми згадали давніші події і курінного Бондаренка, котрий упав місяць тому, в перший день літа. А коли я був ще в сотні «Холодноярці», провідник Корнило приходив до нас на Зелені свята, і ми обоє запам'ятали слова, якими курінний закінчив святошну промову: «Працювати і славно вмерти». Його накрили більшовики тут недалеко — у криївці біля села Вівся разом із Рисем, Ліщиною, Вірою та Остапом. Усі вони пострілялися. Зізнаюся, що за командиром Бондаренком я заплакав, хоч тонкосльозим ніколи не був. Уже тоді можна було здогадатися, що між нами завівся внутрішник⁸.

Під акомпанемент жаб'ячої оркестри ми полягали спати на купинах очерету, але я ще чув, як провідник Корнило відвів Стодолю далі від куреня, і між ними відбулася гостра розмова. До мене долинула тільки одна розбірлива фраза есбіста про те, що провідник Буревій буде змушений діяти згідно з інструкцією Організації.

Рятуючись від комарів, я закутав голову маринаркою і поволі занурився в сон.

«Працювати і славно вмерти...»

А вранці пролунав алярм.

Плюскіт весел почув Стодоля, коли йшов до води умиватися. Він спершу подумав, що то приїхав хтось із наших (Дзідзьо обіцяв підвезти на сніданок смажених лінів), і визирнув з-за очерету.

— Шміраки! — хрипко скрикнув Стодоля.

До нашого острова пливло зо два десятки човнів, на яких сиділи більшовики.

СБ — служба безпеки ОУН.

2

«Емпій» — німецький автомат МР.

3

Ідеться про правник українських націоналістів, який забороняв їм вживати алкоголь.

4

Тобто ОУН.

5

Стрих — горище.

6

«Папашка» або «пепешка» — автомат ППШ.

7

Шміраки — покидьки. Так зневажливо називали енкаведистів.

8

Внутрішник — зрадник із середовища підпільників, завербований агент.

Після цвинтаря я ще довго сновигав вечірнім містом, до якого вже трохи звик. Спершу воно здавалося мені зовсім сірим, може, тому, що прибився сюди пізньої осені, але навесні, коли все прокинулося й зазеленіло, зрозумів, що тут можна жити. Зрештою я сам обрав це місто для постійного проживання, коли після таборів мені заборонили повертатися в рідні краї. На схід, бандьора, на схід!

Я мав уже майже п'ятдесят, а в голові досі гуляла романтика, тому обрав собі це козацьке місто на Дніпрі, і гадки не маючи, що від козаччини тут не лишилося й сліду. Після двадцяти п'яти років неволі (бандерівський термін я відкалатав від дзвінка до дзвінка) цивільне життя взагалі видавалося мені примарним, я про нього майже нічого не знав. На перших порах мене дивувало тут усе: трамваї, гастрономи, неонові ліхтарі, скляні вітрини, метушня, велелюддя...

До того ж я потрапив у рогатку, в яку потрапляли всі, хто приїздив опановувати велике місто. Не маєш прописки — тебе не беруть на роботу, а якщо не маєш роботи — тебе не прописують. Та ще з таким послужним списком, як у мене. Певний час я навіть не мав де переночувати і влаштовував свій нічліг то на вокзалі, де мене швидко запам'ятала міліція, то в якихось закапелках старих будинків під сходами чи на горищі, то у віддалених закутках парків — майже попартизанському, на купі опалого листя, яке пахло осіннім лісом. Добре, що те листя згрібали на купи, але довго не вивозили, там спалося мені ліпше ніж де. А якось на світанку я прокинувся від того, що хтось мені дихав в обличчя. Розплющивши очі, побачив напрочуд симпатичну морду бездомного пса, який дивився на мене рудими очима віддано й довірливо.

— Сірко... — мимоволі вихопилося у мене.

Так я знайшов собі друга, з котрим час від часу тлумив свою самоту. Ще добре, що ночами, аби не вмерти з голоду, можна було заробити якусь копійчину на розвантажуванні товарняків, але поденщина не давала надії на завтрашній день. Часом брав такий розпач, що хотілося розтрощити першу-ліпшу вітрину, щоб повернутися в тюрму, де матимеш, чоловіче, нари і миску баланди на щодень.

Потім Бог таки послав лисиці кавалочок бринзи і я вчитав на стовпі в оголошенні, що хто зголоситься працювати в ЦРМП, тому надається гуртожиток і тимчасова прописка. Я уявлення не мав, що воно таке — ЦРМП (дошки оголошень рясніли такими калікуватими аббревіатурами), але відразу побіг до телефонної будки і подзвонив за вказаним номером. Виявилось, що йдеться про цех ремонту металоплавильних печей, і вже через день я почав працювати на металургійному заводі чи, можна сказати, влаштувався чортом у пеклі. Коли зупиняли піч на ремонт, вона ще довго пашіла вогнем, а ми, грішники в захисних брезентових робах, залазили в гарячу пащу і розбивали перепалені цегляні стіни, щоб мерщій змурувати нові. Не кожен навіть здоровий чоловік здатен працювати в гесні огненній, тому таким одчаякам дозволяли міську прописку. Начальник цеху Довбня заледве не ліг кістками, але вибив мені, хто б міг подумати, справжнісінький совіцький паспорт. Тепер я міг дихнути вільніше, хоча і в цій тонкій книжечці знайшлася сторінка, на якій мені поставили чорну мітку судимості.

За такий привілей я мав ще не знати скільки товктися в пеклі, але мусив з тим примиритися. Крім усього, грів у гарячій пащі сподіванку, що, може, про мене забудуть хлопці в чорних плащах, адже тепер я належав до робітничого класу, котрий був гегемоном усього світу. У кімнаті гуртожитку зі мною жив ще один ремонтник печей із біблійним ім'ям Йосип, свідок Єгови, котрий зазнав переслідувань і теж міг знайти роботу лише в пеклі. Але це був ще той зануда. Він цілими вечорами намагався переманити мене у свою віру, а коли бачив, що я нуджуся від його проповідей, хвалився, які то він теплі кальсони та черевики на хутрі купить собі після того, як отримає зарплатню, і я дивувався: чи ти, чоловіче, ще не нагрівся в гесні, що мариш такими марнотами?

Добре, що на вихідні і свята свідок Єгови Йосип їздив до мами в Гуляйполе, і тоді я мав собі не куток, а цілу кімнату. Хоч і далі любив тинятися містом у пошуках долі, підозрюючи, що та моя доленька зачепилася десь отут ще в козацькому сімнадцятому сторіччі та так і не добіжить, сірома, до мене. Соромно зізнатися, але я часто ловив себе на тому, що почувуюся парубком, котрого змусили грати роль літнього чоловіка в якійсь незрозумілій для мене виставі. Чи, може, то правда,

що в'язням сумління і честі Господь скидає з рахунку невільницькі роки? Поживемо — побачимо.

А того вечора після цвинтаря я не поспішав до гуртожитку і ще довго блукав середмістям з дивним чуттям, що якось інакше поглядаю на перехожих, так ніби ось-ось маю вгледіти знайоме обличчя. Адже після того, як я натрапив на ту могилу, виходило так, що в цьому місті ще могли мешкати знайомі мені люди, принаймні відносно недавно тут жив один мій колишній товариш. Якщо його тут поховали, то, звісно, жив. А якщо жив, то, напевно, мав родину, жінку, дітей...

Та найбільше я думав про трощу. Воно вже ніби й забулося, пришерхло, навіть сни мені снилися частіше про зону, ніж про партизанку, але могила орденоносця розворушила за давню рану. Я казав собі сотні разів і тепер ще був певен, що нам тоді треба було дати бій шміракам. Поки вони були на човнах, а ми на березі, то навіть у меншості могли їх не тільки пошарпати і завернути до втечі, але й потопити у Стрипі.

Стодоля тоді теж так сказав:

— Може, по них парнути?

Але провідник Корнило був іншої думки. На той час ми вже уникали боїв, щоб не стягнути репресій на села. До того ж була надія вийти із трощі живими. І провідник сказав, що мусимо звідси вицофуватися⁹.

⁹

Цофнутися — відійти, відступити.

—Тоді за мною! — дав команду Стодоля.

Він першим кинувся до втечі, і це було слушно, бо Стодоля найкраще знав очерети. Він був із недалекого села Раковець, що лежало відразу за Ішковом у бік Золотників, і верховодив над Стрипою. Провідник Корнило не міг нами командувати, бо не знав терену.

Хапаючи на бігу наплічники та зброю, ми всі кинулися вслід за Стодолею. Бігли вервечкою, не розсіюючись, щоб не шурхнути в багно. Відразу за Стодолею гнався довгоногий, цибатий провідник Корнило, за ним його невідлучний охоронець Пластун, потім Місько, Голий, Сокіл, Лоза, Сірко, Шпак і я.

Мабуть, частина більшовиків висадилася раніше на острів, бо відразу, щойно ми сховалися в заростях очерету, навздогін нам застукотіли автомати. Кулі цвѐохкали тільки горою і в очереті нас не діставали, хоча поміж автоматних черг я почув, як глухо затарабанив «дігтяр». Ми на короткий час зупинилися, і провідник Корнило, переводячи дух, запитав у Стодолі, куди відходити далі, якщо доведеться розсіятися.

— До Ішківського лісу, — показав рукою Стодоля. — Нам ще доведеться перейти один рукав Стрипи, а там до лісу палицею кинути.

— Може, вам дати компас? — спитав Пластун.

Стодоля поблажливо подивився на охоронця.

— Він вам ще знадобиться.

Невдовзі ми добігли до рукава річки, який мусили переходити вбрід. Хоч часу було замало, ми всі пороззувалися, бо з повними води чобітьми на тому березі далеко не забіжиш. І ось так зі зброєю, наплічниками і чобітьми над головою ми кинулися в річку. Добре, що тут у найглибшому місці вода діставала лише попід пахви. Але такий перехід нас затримав і, поки ми вийшли на берег, більшовики вже добігали до води тим слідом, який ми протоптали в очереті.

— Бандіти, здавайся! — репетували вони. — Ми вам гарантуємо життя!

— А ми вам не гарантуємо! — крикнув Сірко й випустив серію зі свого старенького «шмайсера», який був дзвінкіший за нового «папашку».

Ми побігли далі знов через очерети, які тяглися й тяглися в бік лісу; більшовики перестали стріляти, бо їм теж довелося брести через річку з піднятою над головою зброєю.

Бігти було важко. Мочар чавкотів під ногами, тванюка чвиркала на одяг, обличчя, межі очі, але ніхто не відставав. Кожен згаяний крок міг коштувати життя. Позаду знов глухо заторохтіли стріли, а горою кулі тьохкали тонко й заливисто.

Нарешті ми побачили темну смугу лісу, який починався метрів за двісті від очерету. Та ми ще не встигли вибігти на сухе, як від лісу в наш бік вдарили кулемети. Там теж була засідка.

Ми цофнули назад і тут зрозуміли, що хоч-не-хоч, а настав час розбігатися. Затиснуті ворогом з двох боків, мусили відходити очеретами через багна, і відходити порізно, щоб не лишати по собі помітного сліду. Все ближче та ближче чулися крики:

— Бандьори, здавайтесь! Ви акружени!

— Розсіюємося і відходимо на полудне¹⁰! — сказав Стодоля, витираючи рукавом забризкане тванню обличчя. — Якщо пощастить, зберемося...

Він міркував, яке б місце призначити для збірки, щоб воно було не zagrożене і щоб його знали провідник Корнило з Пластуном.

Але тут зовсім близько почулося галайкання шміраків, і ми кинулися в напрямку Купчинців, розсипаючись розстрільною¹¹. Нас помітили, знову застукотіли автомати, СВТ¹², і в очереті залускали розривні кулі. Тепер бігти було значно важче, бо з мочарів ми вийшли на глибокі багна, і ноги шурхали вже по коліна, а де й глибше.

Позаду прокотилося дурнувате «ура-а-а!».

Через хвилину ми вже не бачили одне одного і навіть не чули кроків через густу стрілянину, чвакання під ногами та постійне уракання.

А потім на невеличкій прогаліні між очеретом я побачив Пластуна.

Він якось дивно присів, наче переломився в попереку, відтак перекинувся на бік і поволі став випростовувати ноги, але одна нога не розгиналася. Я підбіг до нього і побачив, що праве коліно у Пластуна розтрощене — через мокру холошу юшила кров.

Він дістав із кобури парабелюма.

— Друже Пластуне, не смій! — сказав я.

— Подбай за провідника, — попросив він. — Дожени його...

— Не смій! Я тебе винесу, — сказав я, наче був конем і міг винести з цього болота Пластуна на собі.

Він подивився на мене винуватим, навіть вибачливим поглядом, потім дістав з кишені компас і простягнув мені.

— Тримай... Ти вийдеш, я знаю.

Я машинально взяв компас, і тієї миті Пластун, приставивши до скроні парабелюм, натиснув на цингель¹³. Він знав, що я не кінь і ще не відомо, чи сам вийду з трощі.

Але вибач, друже Пластуне, я тебе не послухався. Замість того, щоб доганяти провідника, я зняв із паска дві гранати й повернувся обличчям у той бік, звідки підходили червонопогонники. Очерет ворухився уже на відстані мого кидка. Одну за одною я жбурнув дві гранати. На місці вибухів угору полетіло болото і, як мені здалося, пташині гнізда. Очерет там перестав гойдатися, потім щось заверещало несамовитим голосом:

— Санітара! Помощь давай, бистреє помощь!

Я повернувся і поволі пішов. Перед очима стояло обличчя Пластуна зі смужечкою молока над верхньою губою. Раптом я відчув таку втому, що мені стало до всього байдуже: нехай доганяють. Бігти не було сил. Тіло вже не корилося розуму. Хотілося крикнути вголос, що ось же він, ваш санітар, підходьте, у мене ще залишилося для вас два калачі і пригорща пігулок у диску. Але не крикнув. Від втоми язик прилип до піднебіння.

Ішов я майже наосліп, бо невдовзі провалився в багно до пояса. Не встигвилізи, як побачив за кільканадцять метрів два сині кашкети. Розуміючи, що тепер мені не втекти, я поклав їх обох короткою чергою. Потім, роззирнувшись по боках, угледів на відстані руки купу злежаного сухого очерету й потяг до себе. Купина піддалася, я, присівши ще нижче в тій калабані, накрив себе величезним очеретяним снопом. Невдовзі почув, що до мене підходять.

— Проклятьє, — озвався один. — Єщо бандьор не віделі, а уже потерялі четверих. І не ізнестна, што будет с Карміліним. Савсем тяжолава унеслі.

Це була низька ціна за життя Пластуна, але все-таки дещо.

— Тіше ти, — сказав другий. — А то наклічеш... Пайдьом-ка лучше бліже к сваім.

Чийсь чобіт зачепив снопа над моєю головою, здалося навіть, що він крутнувся, як капелюх, але чобіт почалапав далі. Майнула зухвала думка, що якби пайдьошник¹⁴ був сам, то можна було б ухопити його за ногу і втопити в цій калабані.

Раптом десь далі почулися їхні радісні крики:

— Єсть галубчик! Лежіт радімий!

Я спершу подумав, що вони натрапили на тіло Пластуна, та потім зорієнтувався, що ні. Ще хтось із наших лежав там убитий. І, може, це дивно, але я відчув приплив сил. Вирішив ще трохи пересидіти, поки шміраки відійдуть, і прориватися далі.

Аж тут повітря роздерла дзвінка черга «шмайсера», і я здогадався, що стріляє Сірко. Замість дурного уракання здалеку почувся рідний голос: — Хлопці, до переду! Нас більше, ніж їх! До переду!

Я зрозумів, що Сірко у відчаї намагається взяти більшовиків на дурня, і вирішив теж показати, що нас тут багато. В одну мить видерся з калабані, та бігти не зміг. У чоботи набралось стільки багна, що вони були тяжчі за мене самого. Я насилу їх постягував, витрусив твань, а онучі навіть не став викручувати — все одно в мокрих шматах я б не взувся. Викинув їх і нацупив чоботи на босу ногу, знаючи, що зітру свої бідні ніженьки на суцільний пухир. Але бігти босоніж по очеретяних штурпаках було б ще гірше.

— Хлопці, до переду! — кричав Сірко. — Нас більше!

Серії з його «шмайсера» ставали дедалі коротшими. Закінчувалися набої.

— За родіну! — ще дурніше за «ура!» горлали москалі, бо аж де їхня «родіна», а де вони.

Я підхопив останні дві гранати й автомат, які тримав сухими під очеретом, і рушив на голос Сірка. Тримайся, брате, я йду. Був у нестямі, бо зупинився тільки тоді, як знову побачив перед собою, метрів за сорок, сині кашкети. Цього разу гранату кинув одну, на другу поскупився, бо вона ще могла мені знадобитися. Хоча б і для себе.

Але й від тієї однісінької гранати не один кашкет злетів з голови.

Скільки душ відлетіло до пекла, не скажу, не бачив, бо чимдуж побіг з того місця, де мене вже закрітили. Котрийсь їхній спритник відповів мені теж гранатою, вона вибухнула майже поруч, але — буває ж таке! — замість відламків у мене полетіли лише бризки багна. Та що мені вже ті бризки, якщо в багні я викупався по шию. Парнув

короткою чергою в того спритника — настільки короткою, щоб її вистачило перерізати його навпіл. Відскочивши вбік, прислухався і більш не почув ні закличного голосу Сірка, ні його дзвінкого «шмайсера».

Я побіг далі, стираючи до крові ноги у мокрих чоботях. Шпортався між високими очеретами, переходив багна, мочарі, болота, заплітався ногами за осоку, папороть, латаття, спотикався об сухі купини, зрідка поглядаючи на сонце, яке вже підбилося вище й було не жовтим, а білим. І, мабуть, саме тоді, коли звів очі до неба, я провалився у твань майже по пахви. Тіло знов не хотіло коритися розуму, напосіла страшна втома, що перейшла в чавунну байдужість, тупе примирення з тим, чого не минути.

Я так і завмер у багні, яке булькотіло смородом гнилі, і тільки важке дихання, розриваючи груди, нагадувало, що я ще живий, я ще не випив чашу свою до дна. У тій чаші лишалася одним-єдина краплина, бо раптом я вгледів свою смерть, яка схилилася наді мною. Я всяк міг уявити свою смерть, це могла бути навіть костюмаха з косою чи, навпаки, дуже вродлива дівчина, красуня-валькірія, котра підбирає мертвих вояків на полі бою, але такою, як вона явилася, я її не уявляв ніколи. Смерть дивилася на мене темно-рудими очима з німим запитанням:

«Готовий?»

[10](#)

На південь.

[11](#)

Розстрільна — стрілецька шеренга.

[12](#)

СВТ — самозарядна гвинтівка Токарева.

[13](#)

Цингель — спускова скоба.

[14](#)

Пайдьошники — ще одна назва московських зайд.

Тепер, окрім примарного пошуку запізнілої красунечки-долі, в цьому місті у мене з'явилася ще одна мета. Знайти когось із родичів того, хто лежав на цвинтарі під вітрилом із чорного габро. Родичів чи будь-кого, хто знав небіжчика. Звичайно, міркував я, рано чи пізно хтось із них прийде на могилу (зовсім свіжими були айстри), але чергувати на цвинтарі не випадало, а до поминальних проводів, коли родичі приходять на «гробки», було дуже далеко.

Серед багатьох чуднот у місті на Дніпрі, про які я вже казав, мене ще дивували тутешні кав'ярні, всі оті забігайлівки, «стікляшки», «хвилинки», яких було густо натикано по всіх мікрорайонах. У цих дешевих пивничках вечорами товклося чимало всілякого люду, переважно тих-таки пролетарів, гегемонів усього світу, та різних синюшних типів, котрі ніколи не мали грошей, але завжди були п'яні. Ходячи від столика до столика з простягнутою рукою, вони «домазували» собі по десять-двадцять копійок, поки не назбирували на порцію алкоголю.

Я теж облюбував собі одну таку «хвилинку», очевидно, названу так через те, що в ній були тільки стоячі місця за високими круглими столиками — не розсядешся. Хоча я не помічав такого, щоб хтось забігав сюди лише на хвилинку. Чоловіцтво любило тут погомоніти душа в душу, дарма що ці задушевні розмови часто закінчувалися сварками, а то й жорстокими бійками. Та я вподобав цю «хвилинку» лише з однієї причини — за шинквасом тут працювала Стефа. З одного імені можна здогадатися, що вона доводилася мені землячкою, хоч і народилася по той бік Золотої Липи на Бережанщині, в селі Поручин. Я не хвалився Стефі, що колись бував у її селі. Саме біля Поручина у вересні 44-го курені Остапа та Бондаренка (тоді я був у сотні холоднорців) звели один із найбільших своїх боїв, у якому заскиртували понад сотню більшовиків. Але навіщо Стефі це знати? Вона й без того чула ще в школі, що у таких, як я, руки по лікті в крові. Якось недільного ранку я випадково забрів у її «хвилинку» випити кави, і вже з першого слова «прошу» Стефа впізнала в мені свого краянина, хоч сама говорила по-тутешньому. Але зі мною защебетала, як пташка, і зачерствіле серце старого вояка-невільника тихо

всміхнулося. Віком вона була близько тридцяти п'яти, мала строгий галицький ніс і напрочуд ясні, як у лошати, очі.

— Кілько вам грудочок цукру? — спитала, клацаючи важелем шипучої кавоварки.

— Так, аби ложка стояла.

— Чайна чи столова? — Стефа теж не полізла за словом у пазуху.

— Срібна, — сказав я. — Мама казали, що я сі вродив зі срібною ложечкою в писку.

— Он як! Тоді кладіть собі самі, — вона поставила переді мною філіжанку й підсунула коробку з дрібним рафінадом.

Була ще та рання пора, коли «хвилинку» не атакують завсідники, і ми зі Стефою трохи погомоніли. Так, скупю — хто звідки, чи давно доводилося бути вдома. Більше розпитував я, бо самому не було чого розповісти. Я навіть не міг пояснити Стефі, звідкіля в чоловіка така любов до солодкої кави. У чоловіка, який чверть сторіччя не бачив солодкого.

— А що вас занесло в цей край? — спитав я, не відходячи від шинкваса.

— Заміж вийшла, — просто сказала вона.

— Заміж? А, ну так, звичайно.

— Так сі стало, — всміхнулася самими очима Стефа.

Я маленькими ковточками відсърбував каву і прикидав собі подумки, скільки їй було тоді років, коли я по лікті кривавив свої руки біля її села Поручин. П'ять, сім?

— Як ви сі дивите на то, щоби ще філіжаночку? — спитала вона.

— Залюбки! — погодився я. — У цьому місті не часто зустрінеш земляка, щоб перекинутися словом.

— Не часто, але можна, — сказала Стефа. — Світ тісний.

Вона приготувала каву і вже сама вкинула в мою чашку п'ять грудочок цукру.

— Дякую, — сказав я. — Побавила діда.

— О, тримайте мене! — взялася в боки Стефа. — Теж мені дідо знайшовся!

Вона пирснула на мене ясним білозубим сміхом, і під ту хвилю я милувався Стефою. Скажу чесно, мені той сміх полестив. Тішило те, що в її очах я ще не дідо.

— А ви що — віднедавна в нашому місті? — спитала вона.

— Скоро рік буде.

— Працюєте тут?

— Авжеж. Чортом у пеклі.

— Де-е-е?

— Там, де я сказав. Вам не почулося.

Стефа ще хотіла щось запитати, але не наважилася. Довелося їй допомогти.

— Видите, Стефо, я самотній чоловік. Ще не обріс друзями і земляками.

— Як... самотній?

— Одинак, — сказав я. Потім усміхнувся до неї майже змовницьки: — Так сі стало.

— Це все наживне, — по паузі заспокоїла мене Стефа.

— Звісно, — погодився я і спитав те, що давно крутилося на язиці: — А вам не знайоме таке прізвище, як Тимчак?

— Тимчак? — Стефа замислилася.

— Він жив у цьому місті, — пояснив я. — Два роки тому помер.

— Помер? — злякано перепитала Стефа, наче йшлося про близьку їй людину. — Ні, не чула про такого.

— Тимчак Михайло Степанович, — майже по складах вимовив я.

— Не чула, — похитала головою Стефа.

До «хвилинки» зайшло двоє веселих молодиків. Швидше за все, студенти. Я одним ковтком допив каву, поклав на шинквас дріб'язок і попрощався зі Стефою. Вона попросила заходити ще. Я пообіцяв, що неодмінно навідаюсь. Коли вже ступив на поріг, почув її окрик:

— А він хто вам?!

— Ніхто, — сказав я.

Надворі стояв гожий осінній день. Така неділя, що тільки гуляти. Але на вулицях було малолюдно. Я люблю, коли мало людей, тоді немає отого прикрого відчуття, що хтось тобі дихає в спину. Ну, та хлопці в чорних плащах теж мають свої вихідні. До речі, ось отримаю зарплатню й теж куплю собі чорний демісезонний плащ, подумав я, мовби мій сусіда по нарах, чи то пак по ліжках, Йосип. Він учора ввечері поїхав до мами в Гуляйполе, і я міг би сьогодні посидіти вдома, почитати, насолодитися своїм... одиноцтвом. Але мав іншу гризоту. Неділя — день не лише для розваг.

На зупинці я вскочив у майже порожній трамвай, що йшов до міського цвинтаря. Вирішив запитати в небіжчиків, чи хтось із них бачив таку смерть, як я?

Вона дивилася на мене маленькими гострими очима, круглими, як чорні гудзики в золотих обідках, дивилася так пронизливо, що я чув, як її погляд проходить крізь мене. Замість запалого рота і носа у неї, навпаки, був великий, загнутий донизу дзьоб, з якого виривалося зміїне сичання.

Я вже дочитував «Отче наш», коли зрозумів, що наді мною сидить не смерть, а примостився на корчі птах. Це був молодий яструб, який, певно, ще не вмів літати, тому не втікав, а тільки сичав на мене, шипів, погрожував роззявленим дзьобом. Я спершу здивувався з його хоробрості, а потім присоромив себе — мовляв, дивися, хлопе, як ця пташка, котра ще не вбилася в пір'я, бореться за своє життя, вона готова видзьобати тобі очі, ладна вчепитися в тебе кігтями, годна битися з тобою ще не зміцнілими до польоту крилами, хоч ти в сто разів більший за неї. Як же ти міг побачити в цьому яструбі смерть, якщо він, кволий птах, угледів у тобі не погибель свою, а лише супротивника? Вставай! Вибирайся, хлопе, зі своєї сморідної калабані і йди далі!

Я нагострив слух і, не почувши поблизу ніякого руху, став виборсуватися з багна. Вхопився за прикоренки очерету, підтягнувся, виповз на тверде. Яструб на корчі лишень поворошив крилами, але не злетів зі свого місця, хоч, мабуть, міг це зробити. Якось же він сів на той корч?

Так я трохи полежав, поки знов не почув постріли і дике галайкання: — Акружай! Акружай!

Кричало начебто з боку Ішкова, хоч я був певен, що тепер більшовики були зусібіч. Не чув я лише своїх. Хотілося думати, що так воно й мусить бути, адже вони прориваються з оточення і не повинні себе виказувати ні погуками, ні стріляниною.

Перш ніж підвестися, довелося знову скидати чоботи й виливати-витурушувати з них багно. Намуляні, натерті ноги пекло вогнем. Можна було б викинути таку взуванку, але гонор не дозволив. Босий вояк, особливо той, що втікає, має смішний вигляд. Я подер би на онучі сорочку, та вона теж була мокра як хлющ.

Яструб уже не сичав, а співчутливо дивився на мене золотистими очима. Я знов озувся на босу ногу, взяв автомат, останню гранату і подивився на сонце: де воно, те полудне? Потім несамохіть дістав з кишені компас, дбайливо витер його об мокру маринарку, поклав на долоню. Чорна стрілка на білому кружку тремтіла, як живе срібло. Я знав, де полудне і в який бік Купчинці, але тепер уже ніхто не міг сказати, куди йти безпечніше. Та я вірив, що Пластунів компас мені підсобить уже тим, що він зі мною.

«Ти вийдеш, я знаю».

Далі в очеретах то тут, то там глухо бахкали постріли, і я подумав, що найрозумніше буде знайти якийсь сухий прихисток і дождити ночі. Цього разу зморене тіло, яке не корилося розуму, дало мені добру пораду. А й справді, чого метушитися, виказувати себе борсанням у болоті, шумом та порухом очерету, якщо ліпше зачaitися і покластися на Божу ласку?

Накульгуючи, я почвалав шукати густіші зарості. Знайшов підхожу місцину серед шувару¹⁵. Він був не такий високий, як очерет, але саме цим міг відвернути увагу облавників. Дуже обережно, щоб не лишати сліду, я зайшов у шувар, і тут мені пощастило. Серед зелених пагонів біліла готова постіль. Весняна повінь збила в «перину» сухі комиші, осоку, відмерлі водорості. Вистачило і постелити, і вкритися з головою.

Коли я вже розлігся по-панському, прокинувся голод, — стебла шувару видалися мені не такими гіркими і набагато смачнішими, ніж колись, а до того ж, я знав, у них була неабияка сила. Може, не така, як у корені, але була. Я зжував кілька стебел і здогадався, чому зморене тіло привело мене саме сюди. Не чуючи глузду, воно дослухалося сну, який відразу почав налягати мені на повіки. Сказати по правді, я не дуже з ним і боровся. Тільки поклав під праву руку автомат і гранату, з якою вже не збирався розлучатися. Що було для кожного з нас найстрашнішим — це зовсім не смерть. Найстрашнішим було потрапити до більшовиків живим. Лякали не так тортури, як те, що в нестямі від нелюдського болю, на межі божевілля ти зможеш заговорити. Тому вже не злічити підпільників, котрі у хвилину безвиході самі покінчили з життям.

Засинаючи, я встиг ще згадати, як на Зелені свята ми з хлопцями-холоднорцями нарізали цілий сніп шувару і поставили його біля

курінного Бондаренка, коли він виголошував святошну промову.

«Працювати і славно вмерти...»

Не скажу, що я спав як убитий, хоч, може, на якусь годину таки впав у забуття, але потім весь час кидався зі сну, прислухався, чи ніхто не брѳохає у мій бік, наслухав, де ще чути стрілянину чи якісь голоси. Потім знов задрімав, а коли прокинувся, на небі вже засвічувалися зорі. Троща зачаїлася в похмурому мовчанні, ніхто не стріляв, не кричав, навіть жаби не квакали, настрашені цілоденним потоптом, що пройшовся їхніми болотами.

Тільки зуби мої аж дзвеніли в цій тиші, бо нічна прохолода застала сіро`му в мокрому одязі, мене била трясця. Треба було вибиратися з м'якої постелі, щоб зігрітися в русі, шукаючи вузькі ворота, як каже Святе Письмо, що ведуть до життя.

Намацавши у кишені компас, я потримався за нього для певності й помалу пішов навскоси в напрямку хутора Драгоманівка, що лежав між Багатківцями і Купчинцями. Саме десь там, над Драгоманівкою, висів місяць-підповня, який світив мені дорогу, але ж він, лукавець, так само світив і ворогам. Тепер, серед тиші, кожен мій крок був чутнішим за жаб'яче квакання, бо в мочарах хоч як ти старайся, а котячою ходою не пройдеши.

Що ближче я підходив до краю очерету, то ступав якомога легше, а далі зовсім уповільнив крок — ступлю раз і наслухаю, ще раз ступлю і знов нашорошую вуха. Не знаю, як я ще переставляв ногами, які горіли вогнем. Нарешті за очеретом забовваніли кущі верболозу, що росли вже на сухому. Далі було поле, яке полого підіймалося вгору до Драгоманівки.

До самого краю очерету я вже не йшов, а повз. Місяць-лукавець майже сидів у мене на карку, але я поволі піднявся разом із ним. Від куща верболозу падала тінь, і в тому затемненні ледве видніло дві постаті. Мені здалося, що я чую, як вони дихають. Невже свої? За іншим кущем блиснув вогник, хтось припалив цигарку, і надія моя змізерніла. Ні, з наших навряд чи хтось наважився б тут закурити. Я так нагострив вуха, що почув, як засичала від зтяжки цигарка.

І цієї миті моє серце вилетіло з грудей і полетіло в небо чорною грудкою. Такої прикрої несподіванки ще світ не бачив! Я заціпенів і лишень за якусь хвилю, коли почув пташиний крик, зрозумів, що з-під моїх ніг випурхнула сполохана водяна курочка. Тієї ж миті

застрочив скоростріл, і кулі залопотіли об очерет. Я розвернувся й щодуху побіг у трощу. З голови злетіла мазепинка¹⁶, хоч я досі не знаю, чи її збила куля, чи я так гнався, що здуло вітром, чи клята курочка змела її крилом.

Я, мабуть, забіг би дуже далеко, бо не чув ні втоми, ні болю у стертих до крові ногах, нічого не відчував, окрім чорного розпачу, що виповнив усеньке моє єство. Не знаю, скільки б ще гнався отак світ за очі, якби знов не провалився в багно. Тут я трохи охолов, виборсався на тверде і поглянув на місяць-підповню, що знов завис над хутором Драгоманівка. Скоростріл замовк, але тепер я знав, що там від поля, з боку хутора, також виставлені більшовицькі стійки.

А де їх немає, га? Дурне було запитання. Мені знов захотілося на свою «перину», яку я залишив у заростях шувару, але тепер, уночі, я її не знайшов би, навіть якби мені знову сів на самісінький карк місяць. Я не відшукав би її і за дня — такою просторою, крученою і потайною була ця троща. А раз так, то шміраки теж не повинні мене тут знайти. Головне — не лишати по собі сліду.

Я знов узувся на босу ногу, зібрав усе своє добро, яке ще вціліло, — автомат, гранату, намацав у кишені компас і, підморгнувши ясному місяцю, пошкандибав у бік річки. Ще жоден сновидида не ходив так певно над прірвою проти місяця, як ішов я понад ямистими багнами й бездонними болотами.

Ну ж бо, шукайте мене, хто сміливий! Не знайдете. Чули-сьти, що сказав друг Пластун? Я вийду, вийду, вийду живим із трощі, бо я її знаю, як свою кишеню, тут мені кожен пташок брат, кожна купина перина.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ